

Töreki Milán

A PÉNZ FOGALMÁNAK MEGHATÁROZÁSI KÍSÉRLETEI, VALAMINT AZ ÁLLAMMAL ÉS A
KÖZIGAZGATÁSSAL VALÓ KAPCSOLATA

Kevés nehezebb feladat van annál, minthogy definiáljuk a pénz fogalmát. Ókortól napjainkig számos filozófus különböző aspektusból próbálta meg leginkább leírni azt a jelenséget, amely gyakorlatilag egyidős az emberi kultúrával. A homo sapiens attribútuma, azaz egyik elválaszthatatlan tulajdonsága, hogy törekszik a materiális értékek meghatározására, törekszik arra, hogy értéket alkosson, magának kézzel fogható és látható értéket felhalmozzon, lehetőség szerint megkülönböztesse magát a többiektől. Erre kiváló bizonyíték lehet a temetkezések vizsgálata is, ugyanis már a neandervölgyi ember is helyezett az elhunyt mellé ajándéktárgyakat, kellékeket. A világ legtöbb kultúrájában az egyének közötti különbségek, az adott közösségben betöltött szerepük alapján megmutatkoznak a temetési rituálékon. Tehát mindegy, hogy az emberiség mely évszázadát, mely évtizedét éljük, minden civilizáció tagjai törekedtek, törekednek arra, hogy valamely értékmérő alapján megkülönböztessék magukat társaiktól. Ez az értékmérő igazán hosszú utat tett meg az elmúlt évezredekben, amíg a különböző kódarabokból, zsákmányállatok részeiből, a birtokolt földterületről eljutott az okostelefonokig és a különböző luxusnak számító világmárkákig. Ugyanis a több értéket birtokló embereknek mindig is szükségük volt rá, hogy reprezentálják saját gazdaságukat, megmutassák az adott társadalomban betöltött szerepüket. Amíg az ókorban földhalmokat, piramisokat emeltek, majd később Dagobert Bácsi módjára nemesfémből készült érmékkel töltötték fel saját medencéiket, addig 2023-ban a gazdaság reprezentálásához elegendő csupán egy utazásról feltöltött fotó valamely online közösségi médiafelületen, vagy éppen egy világmárka logójával ellátott ruhadarabban végig sétálni a téren. Különösen fontos a modern gazdagság reprezentálásához, hogy ugyanazon funkció betöltésére alkalmazható eszközök (gépjármű, mobiltelefon, ruhadarab, elektronikai eszköz) közül azt válasszuk, amelyen a márkajelzése feltételezi a külvilág számára, hogy annak használója igazán sok „péNZ fizetett” érte.¹

---

¹ Az emberi természet és civilizáció századokon átívelő állandóságáról, annak alakulásáról Hankiss Elemér Proletár reneszánsz című tanulmánykötete hosszasan értekezik. „Mi köze lehet egy mai kamaszlánynak a reneszánsz divatkirálynőihez, a Medici Máriákhoz és Stuart Máriákhoz? Ha ma élne, miről írna szappanoperát Shakespeare? Széklábat faragna-e vagy Ferrarikat és Maseratiket tervezne-e Michelangelo? Botticelli színes és vonalai villannak-e fel a reklámvilágban?” – teszi fel a provokatív kérdéseit a szerző már a kötet fülszövegében. A címadó tanulmány egy elgondolkoztató munka az egykori reneszánsz és a 20. századi fogyasztói társadalom, a „proletár reneszánsz” főbb jellemzőiről. Összehasonlítja a két kor vezérlő eszméit, értékrendjét, céljait. A második

Mi az az értékmérő, ami végül egyeduralkodóvá vált a világban és megkerülhetetlen része lett a társadalmaknak, majd a (világ)gazdaság mozgatórugója lett, ami képessé tette az egyén számára a kényelmes felhalmozást, valamint közvetíteni tudott az eladó és a vevő között és ezt a „cserét” nem csupán egyszer, hanem számtalan alkalommal meg tudta ismételni? Ez az, amit egyszerűen csupán pénznek nevezünk. A pénz megjelenési formái az évezredek alatt átalakultak és egységesültek. Az archaikus társadalmakban a pénz funkciója a lehető legváltozatosabb volt, megjelenési formája függött a földrajzi adottságoktól, a technikai fejlettségi szinttől, valamint a rendelkezésre álló anyagoktól. Egy azonban mindig közös volt bennük: vagy olyan anyagból készítették, vagy olyan tárgyat használtak, ami „ritkának” számított az adott területen, tehát nem volt mindenki számára könnyen elérhető és/vagy reprodukálható. Például a Csendes-óceáni szigetvilágban a gyarmatosítás koráig (nemesfém híján) kagylókat használtak értékmérésre. A világ legnehezebb és legnagyobb méretű pénzei a Yap-sziget kövei. Anyaguk kivétel nélkül kőből van, méretük 3.5 centimétertől egészen a 4 méterig terjed. A legnagyobb példány 4000 font, azaz kb. 2 tonnát nyom. A yapok a korong formát részesítették előnyben, mert azoknak az anyaga nagyon hasonlított a kvarchoz, és mivel ez volt a legfényesebb tárgy a szigeten, így nagyobb értéket tulajdonítottak nekik. A kövek értéke folyamatosan magas volt, mivel nehéz és veszélyes vállalkozás volt egy új példány megszerzése. A bátor vállalkozók elhajóztak értük egészen a Palauhoz tartozó Malakal szigetre. Ez nem kevesebb, mint 800 km-es utat jelentett! Számos életet követelt egy ilyen út. Jónéhány kövön rajta van a beszerzés során életüket veszítették száma, ami a kő értékét tovább növelte. A kövek folyamatosan váltta fizetőeszközzé a szigeten, néhány esetben még ma is használják tradicionális üzletkötések esetén. Tehát a Yap-sziget esetében az értékmérő lényegét nem egy-egy nemesfém, hanem a befektetett munka és a kő nagysága adta. Afrika nyugati partjainál a különböző fémekből készült patkó alakú tárgyak alkották az értékmérő eszközt a rabszolgakereskedelemben. Ezek a legkülönbözőbb fémek ötvözetéből készülhettek. Burmában pedig az ún. „*Kyee Zee*” azaz dobpenzéket használtak értékmérésre, ami dob alakul fémtárgyakat jelentett. Az Észak-amerikai őslakosok pedig a *wampum*-ot használták, ami kagylókból készített öve jelentett. Amikor az európaiak Észak-Amerikába érkeztek, a *wampumot* pénzként kezdték el használni, hogy New England és New York őslakosaival kereskedjenek. A *wampum* 1637 és 1661 között törvényes fizetőeszköz volt New Englandben.

---

esszé a félelem kultúrtörténetéről, és civilizációs hatásairól értekeznek. A további cikkek, tanulmányok zömmel a rendszerváltással és annak következményeivel foglalkoznak. Több mint húsz évvel a kötet megjelenése után elszomorító látni, hogy Hankiss optimizmusa a jövőt illetően mennyire naiv utópiának bizonyult. Hankiss Elemér: *Proletár reneszánsz*, Helikon, Budapest, 2016.

A New Jersey-i gyarmati kormány kiáltványt adott ki, amelyben az árfolyamot hat fehér vagy három fekete kagyló egy penny értékben határozta meg, ezt Delaware-ben is alkalmazták. A fekete kagylók ritkábbak voltak, mint a fehér kagylók, ezért többet érnek, ami arra készítette az embereket, hogy befestették a fehéret, és ezzel csökkentették a fekete kagylók értékét.² Közismert a 17. század első felében Európa nyugati felét lázban tartó tulipán őrület is, amikor egy-egy különlegesebb formájú és alakú tulipánhagymáért hatalmas vagyonok cseréltek gazdát. A spekulatív jellegű piac persze nem bírta sokáig, összeomlott, a lufi kidurrant, számtalan szerencsevadászt és családot teljes anyagi csődbe taszítva.

Természetesen nem csak a tulipánhagymák körül alakult ki ilyen birtoklási láz, vannak olyan nehezen megszerezhető ritkának hitt természeti kincsek is, amik már évezredek óta újra és újra felfűtik az emberek birtoklási vágyát. A legkézenfekvőbb ilyen jelenség az arany iránti nyughatatlan vonzalom, ami egy-egy gazdasági nehézség vagy bizonytalanság esetén újra népszerű felhalmozási értékmérő eszköz lesz. A COVID okozta világválság és gazdasági visszaesés, valamint az orosz-ukrán konfliktus és az árnyékában meghúzódó, egész Európát érintő infláció ismét nagyon népszerűvé tették a fizikai arany iránti keresletet, a 2021-es értékekhez viszonyítva a befektetők aranyigénye 10 százalékkal, míg a központi bankok és egyéb pénzügyintézetek étvágya 152 százalékkal növekedett. A központi bankok aranyvásárlási láza 2023-ben 55 éves rekordot döntött meg, s érdemben kihatott e ritkának gondolt nemesfém felhalmozására.³ Azonban az arany sem minden civilizációban számított értékmérőnek. Az Inka Birodalomban (ahol egyébként nem ismerték a modern értelemben vett pénzt) bányásztak aranyat, ezüstöt, drágaköveket és fejlett volt az ötvösségük, ám ezeket a nemesfémeket csupán vallási szertartásokhoz használták, illetve csupán esztétikai szempontból becsülték. A 16. század elején érkező spanyol hódítók azonban éppen ezekért a fémekért hódították meg és zúzták szét az inkák civilizációját, akik számára teljességgel felfoghatatlan volt az európaiak telhetetlen arany- és ezüstsomja. Nekik az arany a „nap verejtéke” volt, az ezüst pedig a „hold könnye”. Az inka gazdaság a szigorú központi terveken, illetve a kényszermunkán alapult.⁴

A pénz és annak megjelenési formái a modern időkre egészen szürreális megjelenési formát öltöttek. A 20. század második felétől már nem a nemesfém darabok felhalmozása jelentette az igazi gazdaságot, hanem azok a növényi rostból készült pénzjegyeket, amelyek értékét államok,

² Burton Hobson – Robert Obojski: *Illustrated encyclopedia of word coins*, Doubleday & Company, Inc. Garden City, New York, 1983, 319–334.

³ Mészáros Gergő: Egyre nagyobb a tolongás az arany piacán, *VilágGazdaság*, 2023. január 31., <https://www.vg.hu/penz-es-tokepiac/2023/01/egyre-nagyobb-a-tolongas-az-arany-piacan> (Letöltés: 2023. május 31.)

⁴ Niall Ferguson: *A pénz felemelkedése, A világ pénzügyi történelme*, Scolar Kiadó, Budapest, 2010, 23–25.

gazdaságok és bankok garantálták. E pénzjegyek előfutárjai a 7. századi Kínában születtek meg. Először nem, mint bankjegyként, hanem olyan pénzhelyettesítő váltóként, amiknek tulajdonosa követeléssel élhetett rézből készült érmék iránt. Ugyanis maga a szükség hívta életre ezeket az értékpapírokat, mivel Kínában a Tang-dinasztia idején a készpénzforgalmat elsősorban a rézből készült aprópénzek alkották, amiknek szállítása, tárolása, valamint nagy ellenértékű áru kifizetése esetén komoly nehézségekbe és logisztikába ütközött.⁵ Grosschmid Béni „Fejezetek kötelmi jogunk köréből II.” c. 1900-ban kiadott monográfiájában kifejti, hogy a papírpénz, mint pénzbeli jószág két feltétel alapján tudja betölteni készpénzforgalmi szerepét. Egyrészt elengedhetetlen, hogy legyen mögötte nemesfém fedezet, illetve az állami törvények rögzítsék az ún. „kényszerforgalmi jogparancsot”, azaz, hogy bankókat a rajtuk feltüntetett értékkel megegyező nemesfém összegben kötelesek elfogadni például a hitelezők törlesztésként, hiszen a bankfiókoknak ezeket a jegyeket korlátozások nélkül be kell váltaniuk nemesfémre. 1796-ig nem volt ilyen kényszerforgalmi jogparancs hazánkban. A probléma ott kezdődik, ha ez a jogparancs megváltozik, felfüggesztődik vagy egyszerűen megszűnik létezni. Ilyen volt például a Habsburg Birodalomban a nagy bankjegy-devalvációk időszaka a napóleoni háborúk következtében. A bankókat a rajtuk szereplő értékkel szemben egy meghatározott arányszámmal váltották csak át új pénzjegyekre. Egy ilyen pénzjogi esemény hatására az ércpénz és a bankópénz árfolyama elválik egymástól és élesen eltérő pályát fut be. Ennek következtében a lakosság nem, vagy felár ellenében hajlandó elfogadni a rosszabb árszínű pénzt. A kereskedő pedig nem szívesen, vagy csak rosszabb árfolyam mellett volt hajlandó elfogadni (ha egyáltalán elfogadta) a szükség szülte bankjegyeket. 1816-ban miután megalakult az Österreichische National Zettelbank, megállapították, hogy 250 váltóforint, azaz bankóforint 100 valódi ezüstforinttal egyenlő. A szerző úgy definiálja a fedezetét elvesztő papírpénzt, hogy „az ilyen papír nem is pénz, hanem csak pénzhelyettesítő, melyet, mint aliud pro alio a hitelező nem tartozik fizetőül elfogadni”.⁶

Napjainkra ez még tovább formálódott, mivel már vannak olyan alternatív megjelenési formák, amik nem rendelkeznek fizikai kiterjedéssel, csupán az online térben léteznek. A világot jelenleg a különböző kriptovaluták birtoklása tartja lázban, amit kritikusai szintén csupán egy spekulációnak és piramisjátéknak tartanak. A kripto pénzek hatásai azonban elvitathatatlanok. Milliárdos vagyonok születnek és/vagy égnek el pillanatok alatt az online tér értékmérőiben. Szemben a korábbi pénzekkel ezek az értékmérők nem rendelkeznek sem

⁵ James Mackay: *A legteljesebb képes enciklopédia: Érmék és éremgyűjtés*, Kossuth Kiadó, Budapest, 2010, 15.

⁶ Iván Miklós: *A koronától az aranykoronáig*, Gergely R. Könyvkereskedése, Budapest, 1934. 7.

nemesfémfedezettel, sőt nem rendelkezik felettük érdemi állami kontroll vagy banki felügyelet sem. Ez a jelenség a világ jegybankjait is lépésre kényszerítette, amelyek közül jónéhányan meghirdették a saját digitális jegybankpénzüket. E irányvonal első zászlóshajói a Bahama-szigetek és Nigéria voltak.⁷ A digitális jegybankpénz gyakorlatilag az adott ország jegybankja által kiadott, fedezettel rendelkező értékközvetítő eszköz, amihez mobilapplikációval lehet hozzájutni, valamint fizetni, és a kereskedelmi bankrendszert megkerülve közvetlenül az adott ország jegybankja az, aki kezeli a pénzügyi tranzakciókat.⁸

Ha a jogtudományt vesszük alapul, megállapítható, hogy a pénzre egyetlen jogszabályban sem találunk pontos fogalommeghatározást. De akkor hogyan tudjunk meghatározni, hogy mi is az a pénz? Más, más definíciót és megközelítést kapunk, ha a jog, ha a közgazdaságtan, ha a szociológiát vesszük alapul.

Ha a közgazdaság oldalát tekintve próbáljuk a pénz fogalmát meghatározni, akkor elsősorban a funkciói szerint lehet megközelíteni: eszerint elmondhatjuk, hogy a pénz egyszerre tölt be értékmegőrző és értékmérő feladatot, mindemellett fizetési eszközként is használatos, valamint forgalmi eszköz. Általánosságban elmondható, hogy azt tekintjük pénznek, amely ezekkel a funkciókkal egy adott helyen és időben teljeskörűen rendelkezik. A történelem során ezért

⁷ A digitális jegybankpénzről azok előnyeiről az alábbi szakcikkek részletesen foglalkoznak:

Tonács Attila: Itt a fegyver, amivel a világ jegybankjai odavágnának a kriptopénzeknek és a szegénységnek is - mutatjuk, hol tartanak, *Portfolio*, 2021. december 23., <https://www.portfolio.hu/bank/20211223/itt-a-fegyver-amivel-a-vilag-jegybankjai-odavagnanak-a-kriptopenzeknek-es-a-szegenysegnek-is-mutatjuk-hol-tartanak-516812> (Letöltés: 2023. május 31.)

Banai Ádám: Digitális jegybankpénz – a buzzword, amiről mindenki beszél, de tudja valaki, mit is jelent pontosan? *Economania*, 2020. december 8., <https://economaniablog.hu/2020/12/08/digitalis-jegybankpenz-a-buzzword-amiro-ld-mindenki-besz-el-de-tudja-valaki-mit-is-jelent-pontosan/> (Letöltés: 2023. május 31.)

Eidenpenz József: Gazdasági csodafegyver, politikai eszköz, vagy orwelli lázálom? Matolcsy György CBDC-t akar, *Privatbankar.hu*, 2022. március 23., https://privatbankar.hu/cikkek/penzuzgyi_szektor/gazdasagi_csodafegyver-politikai-eszkoz-vagy-orwelli-lazalom-matolcsy-cbdc-t-akar.html (Letöltés: 2023. június 2.)

⁸ A digitális jegybankpénzek éppen az olyan országokban jelentek először meg, ahol egyébként sem volt erős a kereskedelmi bankrendszer, illetve nincsen a magánszektorban érdemi hitelezési élet. A nagy gazdaságokban éppen ezért jelente nagy kihívást egy digitális jegybankpénz bevezetése, mivel akkor a jegybankokkal kellene közvetlenül foglalkozni a betétesekkel, a hitelezéssel és más olyan pénzügyi szektorral, amit már évtizedek óta nem az adott jegybank, hanem kereskedelmi bankok végeznek. A Magyar Nemzeti Bankról szóló 2013. évi CXXXIX. törvény I. fejezete rögzíti, hogy a Jegybanknak fő feladatai elsősorban a monetáris politika vitele, az árstabilitás fenntartása, a pénzügyi rendszer stabilitásának biztosítása, és sok ország esetében a devizatartalékok kezelése. Tehát a lakosság számára történő hitelfolyósítás, lakossági bankszámlák kezelése nem. A magyar jegybank hasonlóan más európai központi bankokhoz közvetlenül nem érintkezik a lakossággal, csupán felügyeli és vigyázza a kereskedelmi bankok és a gazdaság helyes működését.

Azonban a 36. § szerint, ha a olyan körülmény áll fenn, amely miatt a hitelintézet működése a pénzügyi rendszer stabilitását veszélyezteti, az MNB a hitelintézetnek a monetáris finanszírozás 146. § szerinti tilalmának betartásával rendkívüli hitelt nyújthat. Ez az ún. „*lender of last resort*” azaz a végső hitelezői szerep. A végső hitelezői szerep nem csak a bankcsődök káros hatásaitól védheti meg a gazdaságot, hanem védelmet jelenthet a bankcsődök által okozott pénzpiaci válságok ellen is. A modernkori magyar gazdaságtörténetben a Postabank ügye volt 1997-ben, amikor is kiderült, hogy a prosperáló kereskedelmi bank látszata mögött valójában mintegy 150 milliárdos veszteség állt.

emelkedhettek ki a nemesfémek a többi áruk közül, és ezért tölthették be a pénz szerepét a különböző arany és ezüst érmék. A nagyobb piacképesség és az összes funkció betöltése, valamint az a tulajdonságuk, hogy helyettesíthető dolognak minősültek, a cserekereskedelem megkönnyítését szolgálták. Általánosságban elmondható, hogy a pénz nem állami hatásra alakult ki, hanem egy szociális, társadalmi jelenségről beszélünk. *„Kezdetben a pénz árupénz volt, azaz az értékkel bíró reáljóságok köréből fizikai sajátosságaik alapján választódtak ki azok, amelyeket egy adott társadalom elfogadott általános fizetőeszközként és értékmérőként.”*⁹ Ilyen reáljóságok voltak a nemesfémek, amelyek fontosságáról már Arisztotelész is írt, és amelyeket John Law, Adam Smith, John Stuart Mill és Karl Marx is vizsgált. Vizsgálatuk tárgya a nemesfémek azon tulajdonságaik voltak, amelyek elősegítették, hogy a nemesfémekből cserecikk váljon.¹⁰ Már korán felmérték, hogy a nemesfémeknek a piacképessége, az áruképessége megkülönböztethető a többi árucikktől. A nemesfémek megjelenésével elszakadhatott az eladás és a vétel időben és térben, valamint nem áru és áru cserél gazdát, hanem az egyik szerepébe belép a pénz. Tehát olyan társadalmi aktusok és más gazdasági helyzetek, mint a nemesfém használata a cserekereskedelemben, alakíthatta ki a pénz fogalmát és nem egy állami intézkedés folytán létrejövő definícióról beszélünk. Mill szerint a pénz csupán egy átszámítási eszköz, egy bizonyos mennyiségű tőke kölcsönadása esetén. Az az eszköz, amiben kifejezve oszlik egy társadalom teljes jövedelme, és az a mérték, amivel a társadalom tagjai a vagyonukat mérik. A pénz értéke pedig függ annak a vásárlóértékétől, amit elsősorban a piaci kereslet-kínálat arányszáma határoz meg. A pénz kereslete és kínálata azonban más alakban jelenik meg, szemben bármely más árucikkkel. Ugyanis, amikor egy terméket veszünk, akkor épp pénzt adok el, ha pedig egy árut kínálunk eladásra, akkor pénzt veszünk. Azon pénz, amit az emberek vásárlásra szánnak nem más, mint az eladásra szánt pénz. A pénzkínálat tehát azon pénzek mennyisége, amit az emberek készek elkölteni, de ez nem egyezik a tényleges vagyonukkal és tőkájükkel, hiszen abból tartalékokat képeznek. Tehát a pénz esetében a kereslet-kínálat nem a teljes létező összes pénzt, vagyont jelenti szemben például a sajttal vagy a gyapjával, hanem csupán a forgalomban lévő mennyiséget, nem számolva a teaurált vagyonokkal.¹¹

Karl Marx szerint a pénz egy erő, az egyén ereje, mivel a pénznek megvan azon tulajdonsága, hogy bármit meg lehet vele vásárolni és minden tárgyat el lehet vele sajátítani. A pénz olyan csereeszköz, ami önmagában a közvetítő az egyén és annak szükségletei között. A tőkés,

⁹ Gárdos István: A pénz fogalma, *Polgári Jog*, I. évf., 2016/1, 1–2.

¹⁰ Carle Menger: A pénz eredetéről (On the Origins of Money), *Köz-gazdaság*, XIV. évf., 2019/1, 156–167.

¹¹ John Stuart Mill: *A nemzetgazdaságtan alapelvei*, III. kötet, Légrády Testvérek, Budapest, 1875, 85–88.

kapitalista gazdaságának kritikájában egyik fő eleme, hogy felismeri, hogy az emberi munka az, ami pénzből, még több pénzt tud fialni. Ezentúl megfogalmazza azt, hogy az egyén képességeit a pénz ki tudja iktatni. A legfőbb jó, „Rút vagyok, de megvásárolhatom a legszebb asszonyt. Tehát nem vagyok rút, mert a rútság hatása, elriasztó ereje a pénz révén megsemmisült.” - fogalmaz Marx 1844-ben. A pénz fétise ellen érvelve egy csak a természetből eredő, kizárólag a használati értékek szerint gazdálkodó, áru, pénz és tőke nélkül működő, a piaci mechanizmust teljesen kiiktató, vagyis értelemszerűen és szükségképpen központi elosztást megvalósító társadalmi-gazdasági rendszernek, a kommunizmusnak a vízióját vázolta fel.¹² Marx műveire alapozva a 20. század folyamán számtalan helyen próbálták meg megalkotni a kommunisták a pénz nélküli, ideális világot, de legkegyetlenebb, leginkább központosított tervgazdálkodás alapján működő kommunista diktatúrákban sem sikerült kiiktatni az aranyat, illetve a pénzt, cserébe több millió áldozata volt ezeknek az utópisztikus próbálkozásoknak. Ennél a paradoxonnál merül fel jogosan az a kérdés, hogy vajon jobban élünk-e a vadászó-gyűjtögető ősközösségeknél? Vajon boldogabbak e az archaikus, primitív, törzsi szervezésben élő társadalmak pénz nélkül? Thomas Hobbes szerint az ilyen csoportok élete lényegesen szomorúbb, küzdelmesebb és rövidebb. A közelmúltban Kolumbiában felbukkant az esőerdők mélyéről az Nukak-Makú népcsoport, akiről addig nem sok mindent tudtak, mivel semmi kapcsolatuk nem volt a civilizációval. Addig a pontig az amazonasi esőerdők mélyén éltek, majmokra vadásztak és gyűjtögető életmódot folytattak. A felbukkanások után néhány évvel megkérdezték őket, hogy hiányzik e nekik a dzsungeli lét. A válaszukból kiderült, hogy egyáltalán nem, hiszen akkoriban minden napjuk egy küzdelem volt az életben maradásért, illetve az élelemért, ma már pedig semmit sem kell tenniük, hiszen idegenek ellátják őket étellel és mindennel, ami a mindennapjaikhoz szükséges.¹³

Az államigazgatás és a jog szempontjából várható volt az állami szabályozás, hisz annak ellenére, hogy önmagában a jog és a jogi szabályozás nem nyilváníthat egy vagyontárgyat vagy árucikket pénzzé, elsősorban mégis törvény mondja ki, hogy mi lehet egy nemzet törvényes fizetőeszköze, mellyel kötelezővé teszi annak használatát és az azzal való elszámolást.

¹² Szentes Tamás: Marx politikai gazdaságtana, Avagy: marxista volt-e maga Marx? *Köz-gazdaság*, XIII. évf., 2018/2, 77–78.

¹³ Ferguson: *A pénz felemelkedése*, 21–22.

Tényleg jobban élünk, mint tízezer éve? A francia felvilágosodás nagy filozófusa, Jean-Jacques Rousseau szerint egyértelműen nem, mivel szerinte az ember eredetileg jó volt, csak a civilizáció később megrontotta. Az angol államelméletek egyik főművének, a *Leviatánnak* szerzője, Thomas Hobbes szerint viszont lényegesen szomorúbb volt az élete a primitív embereknek. Ilyen és ehhez hasonló kérdéseket feszeget Horváth Balázs *Erkölc és civilizáció*, *A környezeti problémák etikai oldala*, Typotex, Budapest, 2020.

Másrésről arról, hogy a törvényes fizetőeszköz kibocsátható legyen, állami intézmény gondoskodik. Ha a saját példánkat vesszük alapul, azzal, hogy Magyarország Alaptörvényének K) cikke, mint a jogszabályi hierarchia csúcsán lévő jogszabály, rendelkezik arról, hogy hazánkban a hivatalos pénznem a forint és ezzel egyidejűleg maga az állam deklarálja, hogy Magyarország esetében az állam forintban vezeti a nyilvántartásait, állapítja meg a jogszabályokban és egyedi döntésekben a pénztartozásokat, valamint fogadja el az adók befizetését és az egyéb köztartozások teljesítését.

Ahogy fentebb is volt róla szó, a pénznek nem tudunk egy egységes jogszabályi fogalmat megadni, ugyanakkor ahogy az alkotmányjogban, úgy más jogágakban is megjelenik (pl. polgári jog, büntetőjog). Általánosságban elmondható, hogy pénz az, amit fizetőeszközként használunk. Megjelenési formái szerint beszélhetünk készpénzről (ezen belül érmékről és bankjegyekről), valamint a modern társadalmakban megkülönböztetjük a bankszámlánkon megjelenő számlapénzt is. A Magyar Nemzeti Bankról szóló 2013. évi CXXXIX. törvény 4. §-ának (2) bekezdése rendelkezik arról, hogy a Magyar Nemzeti Bank jogosult Magyarország hivatalos pénznemében bankjegy-és érmekibocsátására. Ezek a bankjegyek és érmék, melyek közé az emlékbankjegyek és emlékérmék is besorolhatóak, Hazánk törvényes fizetőeszközének minősülnek. A pénzkibocsátás szabályait is e törvény részletezi. A 23. § (2) bekezdése kimondja, hogy a kibocsátott érméket és bankjegyeket a bevonásukig, azon fizetési kötelezettségeknél, amelyek Magyarország pénznemében történik, névértéken kell elfogadni. Ez alól szintén nem képeznek kivételt az emlékérmék, illetve emlékbankjegyek sem.

További fontos jogszabály, amely a forintban való elszámolásra vonatkozó szabályokat tartalmaz, a forintérték megállapításáról és az ezzel összefüggő rendelkezésekről szóló 9000/1946. (VII.28.) ME rendelet. Az érmék és bankjegyek mellett, napjainkban már beszélhetünk a számlapénzről is, amely egy fizetésiszámla-követelés. Tekintve, hogy a fent említett funkcióknak maradéktalanul megfelel, így pénznek minősíthetjük.

A két megjelenési forma között az alapvető különbség, hogy míg a készpénz materiális, addig a bankszámlapénz immateriális vagyontárgynak minősül. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban: Ptk.) rendelkezései alapján ennek a megkülönböztetésnek jelentősége van, hisz míg a készpénzre a dologi jogi szabályok vonatkoznak, addig a számlapénzre a kötelmi jogi szabályokat alkalmazzuk. A Ptk. ötödik könyve szól a dologi jogról. Az 5:14. § (1) bekezdés kimondja, hogy a birtokba vehető testi tárgy tulajdonjog tárgya lehet. De ennél is fontosabb rendelkezést tartalmaznak a további bekezdések, ahol a törvény megállapítja, hogy a dologra vonatkozó szabályokat megfelelően

kell alkalmazni a pénzre és az értékpapírokra. A dologi jog elsősorban a materiális, fizikai formában is megjelenő pénz szabályozását tartalmazza. Érdekesség, hogy a numizmatikai értékkel rendelkező pénzekre is a dologi jog szabályait használjuk, de csak, mint ingóságok tekintetében. Birtokba vehető testi tárgyak tulajdonjogot lehet rajtuk létesíteni, de nem minősülnek pénznek, hisz forgalomból kivontak, nem felelnek meg maradéktalanul a közgazdaság által meghatározott funkcióknak. Napjainkban a Bitcoin megjelenése felvetheti a kérdést, hogy pénznek minősülhet-e egy számítógépes algoritmusok által létrehozott pénz, de a válasz nemleges, mert hiába tölti be a funkciók közül az értékmérést, tekintve, hogy az államok nem ismerik el törvényes fizetőeszköznek így a legnépszerűbb kriptovaluta, a Bitcoin sem tekinthető pénznek.¹⁴A bankszámlapénz elsősorban azért nem minősül dolognak, mert a bank és az átruházó között egy szerződéses, tehát egy kötelmi jogviszony keletkezik. *„A már kialakult, a Ptk. alkalmazási körében is követendő gyakorlat szerint a bankszámlapénz a bankkal szembeni követelés, amely alkalmas arra, hogy fizetési eszközként szolgáljon, de ebből a dologi vagy tulajdoni tárgyként való minősége nem következik.”*¹⁵

De mi a helyzet a külföldi pénzekkel? Hazánkban jogilag ugyanolyan pénznek minősül más ország valutája, mint a forint? Ha a fenti Ptk.-beli szabályozást tekintjük, dologi jogi szempontból nem kizárt, hogy más ország törvényes fizetőeszközét Magyarországon is a pénz fogalma alá soroljuk. Kötelmi jogi szempontból, ahol az alapkérdés az, hogy egy tartozást hogyan tudunk teljesíteni, egy tartozás „milyen vagyontárggyal teljesíthető”, más a megítélési szempont. Mindig a jogviszonyból adódik, tehát egyedi esetenként vizsgálható, hogy mely külföldi pénzeket hogyan, illetve milyen árfolyamon fogadunk el. A Ptk. 6:45. § (1) bekezdése szerint ugyanakkor általánosan érvényesülő szabály, hogy pénztartozást a teljesítés helyén és idején érvényben lévő pénznemben kell megfizetni, ennél fogva tehát, kötelmi jogi szempontból a Magyarországon teljesítendő fizetési kötelezettségek eseténben a külföldi valuta nem tekinthető pénznek, hisz nem lehet vele fizetni. A külföldi pénz definíciójához fontos jogforrás lehet az 1933. évi XI. törvény a pénzhamisítás elnyomásáról szóló nemzetközi egyezmény becikkelyezése tárgyában is. A törvény 2. cikkelye alapján „a „pénz” szó alatt törvény alapján forgalomban levő papírpénzt – ideértve a bankjegyeket – és fémpénzt kell érteni”. Ezentúl korszakalkotó elvként megjelenik a 5. cikkelyben, hogy *„a 3. Cikkben meghatározott cselekmények között büntetés szempontjából nem szabad különbséget tenni aszerint, hogy hazai vagy külföldi pénzről van-e szó; ezt a rendelkezést nem lehet törvényben vagy egyezményben*

¹⁴ Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*, Wolters Kluwer, Budapest, 2023. (IV. fejezet 2. a)

¹⁵ Vékás–Gárdos: *Nagykommentár* (IV. fejezet 2. b)

megkívánt viszonzóságtól függővé tenni”. Tehát a törvény erejével nem csupán a saját, de a külföldi fizetőeszközt is védi a jogszabály. E törvény előzménye Genfben született meg 1929-ben, ami az első nemzetközi egyezmény volt, ami fellépett a pénzhamisítással szemben. E egyezmény megszületését előzte meg a magyar pénztörténet szempontjából is fontos ún. frankhamisítási botrány.¹⁶ A Genfi Egyezményt 1929. április 20-án több mint 30 ország képviselőjében kötötték. Magyarország is csatlakozott az egyezményhez, amelyet az 1933. XI. törvénnyel hirdetett ki. Az egyezmény számos bűnügyi együttműködéssel kapcsolatos szabályt tartalmaz: Másik részes államában történő elítélést bűnisméltés esetén, visszaesés szempontjából el kell ismerni. A szerződő fél állampolgárainak az eljárásban való részvételekor biztosítani kell a sértetti jogokat. Kölcsönös kiadatási egyezmény hiányában a külföldön pénzhamisítást elkövető saját állampolgárt ugyanúgy büntetőeljárás alá kell vonni, mintha saját jogterületén követte volna el. A szerződő felek a pénzhamisítás bűncselekményét egymás közt kiadatási oknak ismerik el. A hamis pénzt és a használt eszközöket és tárgyakat le kell foglalni, el kell kobozni és ki kell adni ama ország központi hivatalának, amelynek pénzére a bűncselekményt elkövették. Ez az egyezmény fontos alapját képezi a közös, európai pénz az euró védelmének is, például az euró pénzhamisítás elleni védelméhez szükséges intézkedések megállapításáról szóló, 2001. június 28-i 1338/2001/EK tanácsi rendeletben is. Fontos megemlíteni, hogy a jogalkotó mind hazánkban, mind az Európai Unióban jogilag pénznek minősíti azokat a forgalomból már kivont valutákat is (bankjegyek és érmék egyaránt), amik még törvényes fizetőeszközre még visszaválthatók.¹⁷

¹⁶ Az ügy gyökerei 1923-ig nyúlnak vissza, amikor magyar jobboldali körök francia 1000 frankos bankjegyek tömeges hamisításával akartak bosszút állni Franciaországon, valamint pénzt biztosítani irredenta vállalkozásaikra. A hamisítás, állítólag a legfelsőbb magyar politikai kör, így Bethlen István miniszterelnök, Teleki Pál volt miniszterelnök tudomásával folyt. Miután azonban 1925 decemberében Amszterdamban letartóztatták a hamis frankot terítő magyar állampolgárokat, a botrány viharos gyorsasággal emelkedett nemzetközi szintre, és Magyarországon is számos letartóztatásra került sor. A hamisítás a budapesti Térképészeti Intézetben történt, amely a Honvédelmi Minisztérium felügyelete alá tartozott. Az eszközök (gép, papír, sajtó, boríték) főleg Németországból és Ausztriából érkeztek. A szükséges kellékek birtokában a legnagyobb címletűt, az 1000 frankost kezdték gyártani. A végeredmény 30 000 darab hamis, „bleu et rose”-típusú ezerfrankos, amely közül 4400 jó, 9000 közepes és 16 000 rossz minőségű született.

Ezt az ezer frankost a Banque de France a magyar hamisítási kísérlet miatt 1929-ben lecserélte a „Cérès et Mercure” típusra, majd 1933-ban a forgalomból is kivonta. A hamisítás végeztével a nyomdagépeket, nyomólemezeket és egyéb eszközöket megsemmisítették.

A témával részletesen Ablonczy Balázs foglalkozott, ld. Ablonczy Balázs: Összeesküvés a frank ellen, *Rubicon*, XVI. évf., 2005/9, 32–36.

¹⁷ Az Európai Unióban jelenleg ilyen forgalomból kivont, de még törvényes fizetőeszközre visszaváltható euró bevezetése előtti valuták: osztrák schilling, német márka, ír font, belga frank, holland gulden, luxemburgi frank, szlovák korona, szlovén tollár, lett lat, észt korona, litván litas.

Vagyonjogi szempontból is megkülönböztethető a pénznek a két formája, hisz míg a készpénzen tulajdont lehet szerezni, addig a bankszámlán megjelenő összegnek nem tulajdonosa, hanem jogosultja van (hisz az egy követelés).

„Az immateriális vagyontárgyak átruházása a dolgok átruházásához hasonlóan kettős, jogcímes és „tradíciós” ügylet (Ptk. 6: 193) Jogcím bármi lehet, de nem elegendő, hanem szükséges az átruházó ügylet is), amely a kötelmi jogban nincs jelen. Ugyanakkor ezzel megegyező jogintézmény az engedményezés. amely a birtokátruházáshoz hasonló, hisz eredményeként közvetlenül megvalósul a jog, illetve a követelés átszállása. Összességében megállapítható, hogy a pénz mindkét formája a vagyontárgyak körébe tartozik.”

Szociológia nézőpontjából a pénz fogalmát leginkább a német szociológusok első generációihoz tartozó gondolkodókön keresztül lehet leginkább megismerni. A pénz fogalmi megvilágításánál elsősorban Georg Simmel és Max Weber munkásságára támaszkodtam, akik kortársak voltak, valamint ismerték egymást így természetesen hatottak is egymásra. Ha röviden kellene meghatározni, hogy mi is a pénz valójában, akkor Georg Simmel így válaszolhatna: A pénz nem más, mint korunk Istene.

„Azáltal, hogy egyre inkább minden érték tökéletes kifejezőjévé és egyenértékké válik, a pénz nagyon elvont értelemben felemelkedik a dolgok egész skálája fölé; ez lesz a központ, amelyben az egymással leginkább ellentétes, egymástól idegen és távoli dolgok is közösek lesznek és összekapcsolódnak. Így a pénz valóban megadja nekünk, hogy felemelkedjünk az egyes dolgok fölé, valóban megadja a bizalmat saját mindenhatóságában, mint olyan, felsőbb elv mindenhatóságában, amelyik bármelyik pillanatban biztosíthatja számunkra a konkrét, alsóbbrendű elemeket, mintha csak képes lenne önmagát azokká átváltoztatni. A biztonságnak és a nyugalomnak ebben az érzésében, amelyet a pénz ad, a meggyőződésben, hogy a pénz formájában az összes érték metszéspontja van a birtokunkban, tisztán lélektani értelemben, azt lehetne mondani,

benne van az is, hogy a pénz mindent egyenlővé tesz, ami komolyabb alapot ad a panasznak, hogy ez korunk istene.”¹⁸

Mit is jelent mindez? Azzal, hogy a pénzgazdálkodás egyeduralmává vált és kiszorította a klasszikus cserekereskedelmet egyrészt felszabadította az egyént, mindennemű társadalmi kötöttsége alól, valamint függetlenítette az egyént mind döntéseiben, mind lehetőségeiben, másrészt pedig elidegenítette, tárgyiasította, valamint minimalizálta annak társas kapcsolatait, az egyén döntéseit pedig a legmagasabb szinten befolyásolta egy olyan irányba, ahol az elsődleges szempont a tárgyilagosság. Valamint a mennyiség mértékének a fokozása, mint végső cél érdekében, minimalizál minden minőségi és érzelmi szempontokat. Az egyén hatalma és függetlensége attól függ, hogy mennyi elkölthető pénzzel rendelkezik, mivel akinek elkölthető pénze van, az mindig nagyobb alkupozícióban lesz azzal szemben, akinek csupán áruja (Az áru alatt, akár a munkát is érhetjük.) van, hiszen az nem váltható át korlátlanul a szükségleteink kielégítésére, valamint annak az értéke nem konstans. Ebből fakad, hogy a tömegtársadalom világában az értékminőség legfontosabb jelévé a pénz vált, és a döntést az egyén azáltal hozza meg, hogy valamely érték sokba kerül vagy kevésbe. Így a racionalitást és a számítást veszi át a közgondolkodás szemben az ösztönösebb, holisztikusabb, érzelmesebb jelleggel szemben. Mindennek igazi következményei a 20. században bontakoztak ki.

“[...] tárgyi területen a pénz mennyiségének általános növekedése, miként egyes kezekben történő felhalmozódása is, a dologi kultúra növekedését idézi elő, olyan termékek, élvezetességek és életformák létrejöttét, amelyeknek magasabb minőségéről csekélyebb vagy másként felosztott pénzmennyiség esetében szó sem lehetett volna. Voltaképpen úgy ítélnék meg, hogy a pénzben gyökeresebben valósult meg az említett mennyiségi törekvés, mint bármely más, a metafizikán innen található területen.”¹⁹

A gazdasági és társadalmi kapcsolatok pontosságának és precizitásának az elterjedése érdemben hatott a készpénzrendszerre is, ugyanis a hétköznapi kapcsolatainkban, valamint az éppen megkívánt „apróságok” megszerzéséhez elengedhetetlen lett az aprópénzek és a kisebb

¹⁸ Georg Simmel: Pénz a modern kultúrában, in Bodai Zsuzsa (szerk.): *A pénz filozófiája*, Szöveggyűjtemény, 3. kötet, Aula Kiadó, Budapest, 2001, 196.

¹⁹ Georg Simmel: *A pénz filozófiája*, Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 329–332.

váltók elterjedése. „1759-ig A Bank of England nem bocsátott ki 20 font sterling alatti értékű bankjegyeket, de azóta már ötfontos is van. És, ami még inkább árulkodik, 1844-ig a bankjegyei átlagosan 51 napig voltak forgalomban, mielőtt kisebb egységekre váltották volna őket, ezzel szemben 1871-ben már csak 37 napig.”²⁰

A pénzalapú társadalmak igazságszolgáltatására is kihatott a pénznek azon funkciója, miszerint minden leírható, minden kiszámolható pénzzel, így háttérbe szorítva számos morális és etikai kérdést is. Az ősi, germán eredetű jogban, így a korai magyar szokásjogrendben is a legsúlyosabb bűncselekményeket is ki lehetett pénzbüntetéssel váltani. Ebből két következtetést lehet levonni:

1) A pénz még nem emelkedett ki a többi csereeszköz közül az abszolút semleges, legfelsőbb helyre, nem volt általánosan elterjedt.

2) A primitív társadalmak még nem ismerték fel az egyén egyediségét és pótolhatatlanságát, továbbá még nem a személy egyénét tekintették mérvadónak, hanem sokkal inkább azt a közösséget, osztályt, céhet ahová tartozott.

A modern jogrendben a kisebb tételű szabálysértések esetén szabnak ki pénzbírságot, súlyosabb bűncselekményeket nem lehet megváltani csupán pénzzel. Ez nem a pénz kisebb, hanem inkább nagyobb jelentőségének a jele. Ugyanis már annyira sok mindent pótol és annyira jellegtelenné vált, hogy képtelen valódi legfontosabb etikai és morális kérdéseket helyettesíteni.

Összességében ez a fajta életérzés és társadalmi szemlélet megbosszulja magát, ugyanis általánossá válik a boldogtalanság, az elmagányosodás, valamint, hogy az élet lényegének és igazi érzésének a megfejtése újra „kicsúszik” a modern ember kezei közül, az igazi elégedettség egyre ritkábbá válik. Az fősvénység pszichológiai alapja egyrészt az, hogy fokozatosan elhalványul az élet érzéki és élvezeti jellege, másrészt csökken a hosszú távú és aktív célok megvalósításának igénye, s mindezek helyett a hatalom megtartása és a befolyás növelése válik középpontivá az összegyűjtött vagyon segítségével. *„A fősvénység legtisztább formája inkább az, amelyben az akarat valóban nem lép túl a pénzen, még el sem játszik a gondolattal, hogy az valami másnak az eszköze lehetne, hanem végleges és abszolút kielégítő értéknek érzi azt a hatalmat, amelyet éppen, mint nem elköltött pénz képvisel.”*²¹ Talán attól félnek az ilyen tiszta önző emberek, hogy ha pénzüket különféle javakra váltanák, akkor hatalmuk ereje csökkenne vagy megszűnne. Természetesen mindez nem zárja ki azt, hogy szegény ember is lehet anyagi

²⁰ Simmel: *Pénz a modern kultúrában*, 197.

²¹ Simmel: *A pénz filozófiája*, 294–296.

önmagával és másokkal szemben is. Simmel szerint ennek a karakternek legfőbb jellemzője az, hogy a célt felejtik el az eszköz kedvéért.

Ez azt a fajta pénzorientált világgépet a nagyvárosi lét halmozottan felerősíti, ugyanis a városi élet nagyobb munkamegosztáshoz, s megnövekedett pénzforgalomhoz vezet. A pénzügyi tranzakciók növekedései hangsúlyeltolódásokat okoznak, előtérbe kerülnek a pénzügyek és háttérbe az érzelmek. Simmel az egyik legismertebb művében, *A világváros és a szellemi élet című munkájában*, ami rámutat a nagyváros az egyén elméjére gyakorolt hatásaira. Max Weber leghíresebb műve, *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* című könyve, amelyben Weber annak az elképzelésének ad hangot, hogy a kapitalizmus fejlődését alapvető módon határozták meg a kálvinista eszmék és a kálvinista erkölcs. Weber rámutatott arra, hogy a protestantizmus, különösen a kálvinizmus támogatja a gazdasági haszonra való törekvést, és a világi tevékenységeket.

Végül e rövid értekezésem végén szeretnék kitérni a saját pénzfogalmi meghatározásomra, ami számomra egyet jelent az állam, s azon belül is a közigazgatás egyik alapfogalmával. Az államok jogairól és kötelezettségeiről szóló montevideói egyezmény, amit 1933. december 26-án közel 20 amerikai állam írt alá, abban a tekintetben korszakalkotónak számított, hogy definiálta, hogy melyek az államiság legfontosabb attribútumai. Éppen ez a fontos kérdés adta az előzménytörténetét az egyezmény aláírásának, ugyanis az amerikai államok hetedik nemzetközi konferenciáján részt vevő küldöttségek többsége olyan független államokat képviselt, amelyek korábban gyarmatok voltak. Ezeknek az államoknak a létét, illetve függetlenségét az európai gyarmattartó birodalmak sok esetben vitatták, ellenezték. A konferencia résztvevői ezért az egyezménynek az államiság kritériumait meghatározó 1. cikkében olyan ismérveket rögzítettek, amelyek a korlátozott szuverenitással rendelkező, nem független államok számára megkönnyítették a nemzetközi elismerés megszerzését.²² A jogfilozófiai alapját Georg Jellinek, német jogtudós államelméleti tana adta, amely szerint egy független államnak rendelkeznie kell területtel, állandó népességgel és kormánnyal. Ezt egészítették ki 1933-ban a külső kapcsolatok felvételének képességével, mint a szuverenitás külső megjelenésével.

---

²² „The state as a person of international law should possess the following qualifications: (a) a permanent population; (b) a defined territory; (c) government; and (d) capacity to enter into relations with the other states.” Az egyezmény szövege az alábbi linken érhető el: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20165/v165.pdf> (Letöltés: 2023. június 5.)

Véleményem szerint azonban van még egy kritérium, amellyel egy független államnak rendelkeznie kell. Ez pedig nem más, mint a pénzrendszeren alapuló gazdaság, illetve készpénz. Az állami lét, és a kormányzati struktúra nem létezhet egyfajta pénz- és adórendszer nélkül. Minden civilizáció létrejötte egy idős a központi elvonások rendszerével, legyenek azok bármilyen pénzgazdálkodást nem ismerő archaikus népek, vagy a modern korban született, államisággal korábban nem rendelkező függetlenedő területek. Bármely korról is legyen szó a hatalom és a közigazgatás kiépítésének elképzelhetetlen kelléke az adórendszer. Az adórendszer pedig megköveteli egy olyan csereeszköz és értékmérő létét, ami alkalmas arra, hogy abból központi hatalom épülhessen fel, tehát mérhető, tárolható, osztható legyen és lehetőség szerint ezekkel a tulajdonságokkal ne csupán alkalmanként, hanem huzamosabb ideig rendelkezzen.

„Az állam gazdálkodása a korábbi termelési módokban (rabszolgatartó, feudális társadalom) természetbeni és pénzbeli bevételeket – illetve kiadásokat – egyaránt jelentett, amelyek az idő múlásával fokozatosan, szinte kizárólag pénzbeli jelleget öltöttek. A modern államszervezet pénzbeli bevételekből tartja fenn magát, azokból fedezi feladatai ellátását. A pénz azonban nemcsak az állam működtetéséhez szükséges, hiszen a társadalmi méretű munkamegosztás megszervezésében, a piaci adásvételben meghatározó szerepe van az elfogadott, elismert fizetési eszköznek.”²³

Az állam és a mindenkori hatalom szemszögéből nézve a pénznek kettős funkciója van. Egyrészt van egy reprezentatív szubjektív szerepe, másrészt viszont objektív tárgyilagos haszna van. A független pénzverés és a független pénzhasználat egyik legfontosabb kritériuma volt a független hatalom eszméjének. Ahogy Szent István számára a magyar államiság megszületése és a magyar vármegye rendszer megteremtése mellett ugyanolyan fontos volt az első magyar pénzermék veretése, mint ahogy a márciusi ifjak számára a tizenkét pont megfogalmazásánál a 9. pont, azaz a magyar nemzeti bank felállításának követelése. Mindkét esetben a gazdasági racionalitás helyett sokkal fontosabb volt, hogy ezzel a lépéssel is a függetlenséget és az önállóságot hangsúlyozzák. Nagyon is tévedünk, ha azt gondoljuk, hogy ez a fajta reprezentációs forma eltűnt volna a modern korokra. Íme néhány példa:

---

²³ Lentner Csaba: *Pénzügyi és költségvetési igazgatás*, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Budapest, 2022, 5–11.

1993. január 1-jén Csehszlovákia békés szétválása következtében két új önálló állam jelent meg a világ térképén: a Szlovák Köztársaság és a Cseh Köztársaság. Már ezen a napon megalakult az új független központi bank, a Szlovák Nemzeti Bank, amely a Szlovák Köztársaság Parlamentjének 1992. évi 556. számú törvénycikkén alapul. (Ezt 1992. november 18-án fogadták el.)²⁴ Nemsokkal ezután, még ugyanebben a hónapban megjelentek a forgalomban az első valóban szlovák koronás érmék. A 10 koronás címletű volt az első, ami már január 23-tól fokozatosan a forgalomba került, ezt követték az 1 és 2 koronás címletek, végül az éremsorozat 7 különböző címletből állt (10, 5, 2, és 1 szlovák korona és 50, 20 és 10 haller).²⁵ Tehát a függetlenség kikiáltását szinte azonnal követte a saját készpénz használata.

2000-ben a közös európai valuta, az euró bevezetése előtt népszavazást tartottak Dániában, ahol a voksolók többsége, 57%-a elutasította a közös pénzt, és hitet tett a saját, független valuta, a dán korona mellett. Hasonló népszavazást tartottak Svédországban is 2003-ban, ahol szintén győzött a független valuta párti tábor, ott a résztvevők 56%-a szavazott a svéd korona megtartása mellett. Mindkét skandináv modell esetében a nem szavazatok többsége mögött a sajátos, skandináv jóléti állam alapját képező adórendszer védelme állt.

„A Svédország gazdaságpolitikáját illető döntéseket az Európai Központi Bank hozná meg Frankfurtban, anélkül, hogy rálátása lehetne a tényleges helyzetre. Ráadásul a döntés joga felelősségre nem vonható személyeket illetve meg. Végül az euró bevezetését ellenző csoport azt kifogásolja, hogy az eurórégió gazdaságpolitikáját a nagy tagországok gazdasági fejlődése határozza meg. Amennyiben a svéd gazdasági viszonyok nem követik a nagy országokét, gazdasági kiegyensúlyozatlanság és alacsonyabb gazdasági növekedés vár ránk.”²⁶

Előfordult olyan is, amikor két független állam között alakul ki konfliktus egy-egy születendő pénz körül. A legfrissebb példa erre talán a 2023. januárjában bevezetett horvát euró érmék ügye. A horvát eurócentes érméken a vitatott származású tudós, Nikola Tesla portréja

²⁴ Vladimír Bussa: *The Slovak crown 1993-2008*, Platidlá na Slovensku, Národná banka Slovenska, Bratislava, 2011, 185.

²⁵ Martin Chmelík (et al.): *Sprievodca expozíciou líce a rub peňazí*, NBS- Museum of Coins and Medals, Kremnica, 2003, 77.

²⁶ Svédországban "Európa igen - euró nem" névvel indult mozgalom, *index.hu*, 2003. március 14., <https://index.hu/gazdasag/vilag/euro030314/> (Letöltés: 2023. május 10.)

köszön vissza. Szerbia határozottan tiltakozott ezen lépés ellen, mivel szerintük ez a szerb nemzet kulturális és tudományos örökségének a kisajátítását jelentette.²⁷ A tiltakozás ellenére mégis Tesla portréja díszíti a horvát pénzerméket 2023 januárja óta. Ehhez hasonló kultúr- és identitásharc jellemzi Észak-Macedónia és Görögország viszonyát, amely kihatott a pénzverésre és magára a „Makedónia” név használatára is.²⁸

A másik lényeges funkciója egy állam pénzhasználatának nem más, mint az adórendszer és a közigazgatás professzionális működése. Egy államhatalom erejének és érdekérvényesítésének a kulcsa (függetlenül a történelmi koroktól) nem más, mint a precízen és hatékonyan működtetett adó- és közigazgatási rendszer, amihez alapfeltétel egy stabil pénzrendszer is. Ha csak a magyar történelemre gondolunk, a magyar állam ereje leginkább azokban az időszakokban volt a legerősebb, amikor a központi közigazgatás is erős volt. Az első uralkodó, aki kísérletet tett a teljeskörű, egész királyságot magába foglaló pénzbeli adózás és közigazgatás megszervezésére, az III. Béla (ur. 1172-1196) volt, aki a hozott, bizánci mintát próbálta meghonosítani a Kárpát-medencében.²⁹ Uralkodása alatt a királyi jövedelmekben a természetbeni juttatások mellett egyre nagyobb szerepe lett a pénzben, illetőleg veretlen ezüstben befolyó jövedelmeknek. Teret kapott az árutermelés és a pénzgazdálkodás néhány eleme is. Ezentúl a korábbi elértéktelenedő magyar pénzek helyére értékálló érméket veretett. III. Béla az új, jó minőségű ezüstérmék mellett azonban alacsony értékű pénzeket is forgalomba hozott. Megjelentek a magyar történelemben először színvörös pénzermékek is. Ez a lépés a korabeli Európában egyedülállónak számított, hiszen abban az időben szinte kizárólag ezüstpénzeket, vagy ezüst-réz ötvözeteket volt szokás alkalmazni. Az aprópénzek meghonosítását indokolhatják a fent már említett Simmel-hipotézisek, miszerint, ha a csereeszközök közül a pénz kerül az egyeduralkodó értékmérővé, úgy mind a lakosságnak, mind az államgazdaságnak igénye lesz a mindennapi használatban könnyebben forgatható, kisebb tételek ellenértékét is pontosan kifejező kisebb értékű pénzek használatára. Az Árpád-ház kihalását követő kaotikus állapotokból szintén a közigazgatás központosítása és az államhatalom megszilárdítása egybe esik egy pénzreformmal. Az Anjou uralkodók alatt szintén párhuzam vonható az erős királyság

²⁷ Brezar, Aleksandar: Will the new Nikola Tesla euro coins help Serbia and Croatia value their shared history? *euronews.business*, 2022. december 2., <https://www.euronews.com/my-europe/2022/11/29/will-the-new-nikola-tesla-euro-coins-help-serbia-and-croatia-value-their-shared-history> (Letöltés: 2023. május 11.)

²⁸ A macedón államiság létével kapcsolatos nemzetközi konfliktusokról részletesen értekezik Milanov Viktor a doktori disszertációjában, ld. Milanov Viktor: Macedónia konfliktusainak nemzetközi jogi és politikai vetülete, Doktori értekezés, DE-ÁJK, Debrecen, 2017.

²⁹ Már Szent István uralkodása alatt is megjelentek egyes adónemek, amiket pénzben kellett fizetni, azonban a pénzverés kezdetlegessége és az akkori társadalmi berendezkedések miatt, nem váltak általánossá és kizárólagossá. Ilyen adónem volt például az ún. füstadó vagy „nyolcdenáros adó”, amit a bizánci kapnikon mintájára vezetett be, és azt pénzben kellett kifizetni.

és a pénzrendszer megszilárdítása között. A magyar uralkodók közül messze kiemelkedik ilyen tekintetben Hunyadi Mátyás korának adó és pénzrendszere. „A XV. század végén, Mátyás uralkodása alatt a magyar központi jövedelmek Európában a legnagyobbak voltak, és lehetővé tették a zsoldoshadsereg fenntartását, a belső béke kialakítását, továbbá jelentős infrastrukturális beruházások megvalósítását.”³⁰ Erre a stabil állami apparátusra támaszkodva próbálta meg Mátyás véghez vinni a grandiózus külpolitikai céljait, a törökökkel szembeni érdemi ellenállást, valamint elfoglalhassa a német-római császári trón megszerzését. Természetesen nem maga Mátyás király volt egyszemélyben korának gazdasági és adóügyi szakértője. Udvarának gazdaságpolitikusa Ernuszt János volt, akinek titulusa, mint a koronavám országos felügyelőjének a *vectigalis coronae generalis administrator* cím volt és tevékenységében függetlenítették a kincstartótól. Ernuszt János, mint Mátyás király 1467. évi pénzügyi reformjának elméleti és gyakorlati végrehajtója, felismerte, hogy egy egységes, az egész ország területét behálózó, pénzügyi szervezetet kell létrehozni és a királyi jövedelmek felügyeletét egy kézben kell tartatni, a mindenkori kincstartó kezében. 1467 októberében Mátyás király Ernuszt János budai polgárt királyi kincstartóvá, és egyben főkamagróffá nevezte ki, aki ezt a tisztségét haláláig megtartotta.³¹

A II. világháború utáni magyar állam totális megsemmisülését követő újjáépítés egyik fő alapja maga az adóztatás és az állami apparátus mielőbbi felállítása volt, ugyanis adóbevételek és értékálló pénz nélkül az ország újjáépítése is elképzelhetetlen lett volna. Paradox módon az akkori kommunista vezetés hangoztatta 1945-ben, hogy mielőbb el kell kezdeni a szigorú adóztatást és a fogyasztói adók kivetését. „Sajnos, inflációs időszakban tulajdonképpen csak a legantiszociálisabb adóval lehet a legjobb és a legkomolyabb eredményt elérni és ez a forgalmi adó.” „Ugyanolyan célszerű volna megbarátkozni azzal is, hogy a közüzemek nem arra valók, hogy deficitesen gazdálkodjanak.”³² Tehát a stabil valuta, a forint megteremtéséhez, valamint a magyar állam újjáépítéséhez 1945 és 1946 augusztusa között nagyon kemény, kötött gazdálkodást és adórendszert vezettek be, annak érdekében, hogy újjáépítsék Magyarországot. Az 1944 utáni pénzügyi újjáépítéseknek külön kiemelt részt szenteltem a disszertációmban.

A hipotézisem, miszerint a pénz maga az állam fogalmának egyik alapja fordítva is igaz a modern korok tekintetében. Tehát a modern pénz elképzelhetetlen lenne egy államhatalom nélkül. Ellentétben a nemesfém alapú rendszerekkel, a modern valutarendszerekben nincs

³⁰ Lentner: *Pénzügyi és költségvetési igazgatás*, 5–11.

³¹ Gyöngyössy Márton: *Pénzgazdálkodás és monetáris politika a késő középkori Magyarországon*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2003, 46–60.

³² Antos István: *Infláció vagy jó pénz*, Szikra Kiadás, Budapest, 1946, 21–23.

semmiféle szisztematikus, azaz belső összefüggésekből automatikusan adódó, s így előre meghatározható kapcsolat a reálszféra és a pénzszféra között. A piacgazdaságban a papírpénz rendszer gerince egy intézményrendszer, ami nélkül az adott ország valutája nem lenne működőképes. Az intézményrendszer három nélkülözhetetlen eleme a jegybank, a bankrendszer, és az adórendszer. Ezek együttesen biztosítják a pénz értékét. Az intézményrendszer kollektív hatalma maga a pénz. A pénzrendszerek leglényegesebb eleme a kikényszeríthetőség. A papírpénzt kibocsátó államhatalom jogszabályokban kötelezi állampolgárait, hogy a belföldi tranzakciókat az által kibocsátott pénznem felhasználásával rendezzék. Ezáltal a pénz oldaláról képes figyelni és ellenőrizni a reálgazdaságot, és azt szükség esetén pénzügyi eszközökkel befolyásolni. A pénzfolyamatokra gyakorolt állami kényszer legszélsőségesebb formája a fegyveres erővel való fenyegetés, ami az egész adórendszer alapja. Egy állam pénzének az értékét, szemben a nemesfém alapú rendszerekkel a pénz egységnyi értéke becsléseken alapuló emberi döntések határozzák meg. Lényegében a pénzügyi döntéshozókra van bízva a pénzjelenségek értelmezése és az, hogy azokkal kapcsolatban milyen lépések történnek. A papírpénz rendszer elméleti áttekinthetetlensége és a pénzügyi döntések ebből fakadó mindenkori bizonytalansága a rendszer súlyosabb szerkezeti gyengesége. Mind ezekre kiváló példa lehet a magyar fizető eszköz a forint árfolyamingadozása, ami az ún. lebegtető árfolyamnak köszönhetően nagy kiugrásokat és visszaeséseket mutatott 2022 és 2023 között.

Az első világháborút követően a nemesfém alapú készpénzrendszerek szerepét fokozatosan átvették a papírpénzen alapuló rendszerek, amelyek 1950-es évektől már egyeduralmukodókká váltak világszerte. A papírpénz rendszerben a politikai hatalom a pénzpolitika irányítóinak a kezébe került. A valutaárfolyamok ügyében állandóan tapasztalható nyomás világosan mutatja, hogy a papírpénz működési mechanizmusában milyen hatalmas, szinte kulcsszerepe van a pénzügyi intézmények kikényszerített erejű eszközrendszerének, illetve az államnak is, akinek gazdaságpolitikája meghatározza a központi csereeszköz értékét. Tehát egyértelműen megállapítható, hogy a modern kor pénze azon túl, hogy az állami lét és az adórendszer egyik kikerülhetetlen alappillére, egyben teljes egészében kiszolgáltatott a mindenkori állami, gazdasági döntéseknek, és nem rendelkezik valódi csereértékkel, ugyanis annak reálértékének a meghatározása a modern állam, s annak központi jegybankjának a kezében van.

E rövid tanulmányban törekedtem arra, hogy a bemutassam a pénz fogalmának a számtalan aspektusát, illetve próbáltam kitérni arra, amit a hétköznapiakban „csupán” pénznek hívunk az valójában egy olyan kiterjedt, megfoghatatlan integratív fogalom, aminek pontos leírását csak

a jog, a közgazdaságtan és a szociológia segítségével tudjuk megközelítőleg értelmezni. Azonban az kétségtelen, hogy ez a fogalom vált az emberiség mozgatórugójává, ami cselekvésre kényszeríti nap, mint nap emberek milliárdjait és hatalmak százait, hogy még inkább hódoljanak annak az istenségnek az oltára előtt, amitől várják sorsuk jobbrafordulását, ami biztosítja számukra a tökéletességet és az elégedettséget. Végezetül megpróbáltam rávilágítani arra, hogy a pénz mennyire egybeforrt a közigazgatással és az államszervezéssel is, és a leendő doktori értekezésem irányvonala is hangsúlyosan ez, hogy megmutassa a 20. századi magyar állam és a pénz kapcsolatát, illetve azon döntések és döntéshozók halmazát, ami kihatott a magyar fizetőeszköz evolúciójára.

BIBLIOGRÁFIA

ABLONCZY Balázs: Összeesküvés a frank ellen, *Rubicon*, XVI. évf., 2005/9.

ALEKSANDAR Brezar: Will the new Nikola Tesla euro coins help Serbia and Croatia value their shared history? *euronews.business*, 2022. december 2., <https://www.euronews.com/my-europe/2022/11/29/will-the-new-nikola-tesla-euro-coins-help-serbia-and-croatia-value-their-shared-history> (Letöltés: 2023. május 11.)

ANTOS István: *Infláció vagy jó pénz*, Szikra Kiadás, Budapest, 1946.

BUSSA, Vladimir: The Slovak crown 1993-2008, *Platidlá na Slovensku*, Národná banka Slovenska, Bratislava, 2011.

CHMELÍK, Martin (et al.): *Sprievodca expozíciou líce a rub peňazí*, NBS- Museum of Coins and Medals, Kremnica, 2003.

BANAI Ádám: Digitális jegybankpénz – a buzzword, amiről mindenki beszél, de tudja valaki, mit is jelent pontosan? *Economania*, 2020. december 8., <https://economaniablog.hu/2020/12/08/digitalis-jegybankpenz-a-buzzword-amiroel-mindenki-besz-el-de-tudja-valaki-mit-is-jelent-pontosan/> (Letöltés: 2023. május 31.)

EIDENPENZ József: Gazdasági csodafegyver, politikai eszköz, vagy orwelli lázalom? Matolcsy György CBDC-t akar, *Privatbankar.hu*, 2022. március 23., <https://privatbankar.hu/cikkek/penzugyi-szektor/gazdasagi-csodafegyver-politikai-eszkoz-vagy-orwelli-lazalom-matolcsy-cbdc-t-akar.html> (Letöltés: 2023. június 2.)

FERGUSON, Niall: *A pénz felemelkedése, A világ pénzügyi történelme*, Scolar Kiadó, Budapest, 2010.

GÁRDOS István: A pénz fogalma, *Polgári Jog*, I. évf., 2016/1.

GYÖNGYÖSSY Márton: *Pénzgazdálkodás és monetáris politika a késő középkori Magyarországon*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2003.

HANKISS Elemér: *Proletár reneszánsz*, Helikon, Budapest, 2016.

HOBSON, Burton – OBOJSKI, Robert: *Illustrated encyclopedia of word coins*, Doubleday & Company, Inc. Garden City, New York, 1983.

HORVÁTH Balázs: *Erkölc és civilizáció, A környezeti problémák etikai oldala*, Typotex, Budapest, 2020.

INDEX: Svédországban "Európa igen - euró nem" névvel indult mozgalom, *index.hu*, 2003. március 14., <https://index.hu/gazdasag/vilag/euro030314/> (Letöltés: 2023. május 10.)

IVÁN Miklós: *A koronától az aranykoronáig*, Gergely R. Könyvkereskedése, Budapest, 1934.

LENTNER Csaba: *Pénzügyi és költségvetési igazgatás*, Nemzeti Közszerződési Egyetem, Budapest, 2022.

MACKAY, James: *A legteljesebb képes enciklopédia: Érmék és éremgyűjtés*, Kossuth Kiadó, Budapest, 2010.

MENGER, Carle: A pénz eredetéről (On the Origins of Money), *Köz-gazdaság*, XIV. évf., 2019/1.

MÉSZÁROS Gergő: Egyre nagyobb a tolongás az arany piacán, *VilágGazdaság*, 2023. január 31., <https://www.vg.hu/penz-es-tokepiac/2023/01/egyre-nagyobb-a-tolongas-az-arany-piacan> (Letöltés: 2023. május 31.)

MILANOV Viktor: Macedónia konfliktusainak nemzetközi jogi és politikai vetülete, Doktori értekezés, DE-ÁJK, Debrecen, 2017.

MILL, John Stuart: *A nemzetgazdaságtan alapelvei*, III. kötet, Légrády Testvérek, Budapest, 1875.

SIMMEL, Georg: *A pénz filozófiája*, Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

SIMMEL, Georg: Pénz a modern kultúrában, in Bodai Zsuzsa (szerk.): *A pénz filozófiája*, Szöveggyűjtemény, 3. kötet, Aula Kiadó, Budapest, 2001.

SZENTES Tamás: Marx politikai gazdaságtana, Avagy: marxista volt-e maga Marx? *Köz-gazdaság*, XIII. évf., 2018/2.

TONÁCS Attila: Itt a fegyver, amivel a világ jegybankjai odavágnának a kriptopénzeknek és a szegénységnek is - mutatjuk, hol tartanak, *Portfolio*, 2021. december 23., <https://www.portfolio.hu/bank/20211223/itt-a-fegyver-amivel-a-vilag-jegybankjai-odavagnanak-a-kriptopenzeknek-es-a-szegenysegnek-is-mutatjuk-hol-tartanak-516812> (Letöltés: 2023. május 31.)

VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*, Wolters Kluwer, Budapest, 2023.